

Suomalaisten juomaluokitukset vuonna 1976

Pirjo Paakkanen

Johdanto

Alkoholia on moneksi. Juomat ja pullot eroavat toisistaan objektiivisesti: prosentti vaihtelee, makeus vaihtelee, väri vaihtelee, etiketti vaihtelee. Nämä erot voivat kantaa erotteluja, ja erottelut tuottavat luokitteluja. Tässä artikkelissa tutkitaan, miten suomalaiset luokittelevat alkoholijuomia, siis minkälaisia erotteluja he niiden varassa tekevät ja voivat tehdä.

Tämä artikkeli jatkaa vuosisadan alun ja 70-luvun alun kaunokirjallisuuden vertailevan analyysin teemoja (Paakkanen 1983). Kirjallisuustutkimus koski suomalaista alkoholikulttuuria kaunokirjallisuuden kuvaamana ja erityisesti alkoholin kulttuurisia merkityksiä eri yhteiskuntaryhmissä. Tässä artikkelissa pyritään koko väestön kattavan aineiston avulla tarkastelemaan, minkälaisia erotteluja suomalaiset voivat alkoholijuomien varassa tehdä. Sopivan aineiston tarjoavat vuoden 1976 juomatapatutkimuksen sanalliset juomiskertakuvaukset. Vastaajien kuvauksia tarkastellaan kulttuurituotteina. Päämielenkiinto kohdistuu niihin erottelujärjestelmiin, jotka ovat tuottaneet juomiskertakuvaukset. Lähestymistapa on siis sama kuin kirjallisuustutkimuksessa.

Kirjallisuuden alkoholikuvauksiin verrattuna väestön omat juomiskertakuvaukset ovat niukkoja. Aineiston varassa on kuitenkin mahdollista selvittää juomalajien luokittelujärjestelmää.

Todellisuudesta tiedämme, että naiset juovat eri tavalla kuin miehet ja myös eri juomia (Ahlström 1985). Silti kirjallisuustutkimuksen 70-luvun aineistossa miesten ja naisten juomajikoodit eivät poikenneet toisistaan. Luokittelu voi olla yhteinen, vaikka juomatavat vaihtelevat. Juomatapaerojen vuoksi on kuitenkin tärkeätä tarkastella erikseen naisten ja miesten käyttämiä luokitteluja.

Vuoden 1976 juomatapatutkimuksen sanalliset juomiskertakuvaukset

Vuoden 1976 juomatapatutkimuksessa alkoholin käyttäjiä pyydettiin kuvailemaan omin sanoin viime juomiskertaansa. Kuvauksen jälkeen vastaajien käyttökerroista kartoitettiin juodut lajit ja määrät juomaryhmän tarkkuudella. Haastattelijoille oli annettu sanallisia kuvauksia varten valmis johdanto, mutta kuvauksista käy myös ilmi haastattelutilanteen vuorovaikutusluonne. Juomiskertakuvauksia on kaikkiaan 2 396 (aineistosta tarkemmin ks. Simpura 1983, 32; Appendix 1).

Aineistoon sisältyy 277 kuvausta (12 % kaikista kuvauksista), joissa ei esiinny minkäänlaista erillismainintaa alkoholista. Juomiskertakuvauksia, joissa alkoholinkäyttö ilmaistiin pelkällä verbillä, oli 187 (näistä ilmaisu ottaa/tuli otettua kattaa peräti 56 % ja verbi juoda 14 %). Pelkällä määrällä ("mökillä kaverin saunassa vähän") oli alkoholi ilmaistu 5 kuvauksessa. Kuvauksista 85:ssä alkoholin käyttö tuli ilmaistua vain sen kautta, että oli käyty ravintolassa ("vi gick med tanten till restaurang").

Kaiken kaikkiaan kuvauksia, joissa alkoholia ei luonnehdittu millään yleisnimityksellä tai tarkemmilla lajinimityksillä, oli edellä käsitellyissä ryhmissä 554 eli 23 % kaikista kuvauksista. Lähes neljäsosa vastaajista siis katsoi, että käytetyllä juomalla ei ollut sellaista merkitystä tilanteen tai juojan luonnehtimiseksi, että se olisi tarpeen mainita juomiskerran kuvauksessa.

Yleisintä kuitenkin oli, että viime käyttökertaa kuvatessaan vastaajat nimesivät juoman joko ylimalkaisesti tai tarkasti. Tällaisia kuvauksia oli yhteensä 1 842. Yli puolet sanallisista kuvauksista sisälsi jonkin lausuman myös juodusta alkoholimäärästä. Määrän ilmaiseminen on siis olennainen osa suomalai-

sia juomiskuvauksia (vrt. Simpura 1983, 89).

Jatkossa käytetään vain niitä juomiskertakuvauksia, joissa alkoholista puhutaan nimisanoilla.

Suomalaisten spontaanit juomaluokitukset

Juomiskertakuvausten lajimainintojen tulkitseminen ei ole pulmatonta. Alkoholijuomista käytettävät nimitykset saattavat ensinnäkin samanaikaisesti kuulua useampaan eri luokittelujärjestelmään. Esimerkiksi nimitystä "alkoholi/alkoholijuoma" voidaan käyttää luokiteltaessa alkoholia eli osoittimenä siitä, että tarkempia lajierotteluja ei käytetä: "...ruoan yhteydessä nautin alkoholia ja saunassa olutta." Toisaalta sitä voidaan käyttää pelkistään erottelemaan alkoholijuomat muista juomista: "Kutsuttu kylään, ja siellä tarjottiin alkoholijuomia." Ihan yksiselitteistä tämäkään luokittelu ei väestön keskuudessa ole, sillä pelkkä nimitys "juoma/juomiset" riittää identifioimaan myös alkoholijuomia: "Kotona vieraiden kanssa tuli otettua vähän juomista." Samaten esimerkiksi nimityksiä "väkeviä" tai "viinaksia" saatetaan käyttää erottelemaan paitsi alkoholia alkoholista eli mietoja väkeviä, myös erottelemaan alkoholia muista juomista. Myös jotkut alkoholista käytettävät kansanomaiset yleisnimitykset (paukku, pienet) saattavat kuulua luokitusjärjestelmiin, joilla ilmaistaan toisaalta juoman laatua ja toisaalta juotua määrää.

Toinen erikseen mainittava ongelma on se, että erityisnimi saattaa arkikielessä itse asiassa viitata alkoholiin yleisesti. Tällaisia ovat tässä aineistossa esimerkiksi viina, kalja, punssi, long drink. Niinpä ilmaisu "huvin vuoksi saunakaljat" tarkoittaakin long drinkkejä.

Nimitysten rinnakkaisuus ja päällekkäisyys osoittaa, että arkielämän luokittelut eivät ole systemaattisia ja hierarkkisesti järjestäytyneitä eivätkä luokat ole toisensa pois sulkevia.

Koska aineisto ei ole erikseen kerätty luokittelujärjestelmän selvittämiseksi, ainoa mahdollisuus on suhteuttaa kansan luokitus Alkon luokitukseen. Itse tutkimustehtävän kannalta on selvästi pulmallista, että kansan luokittelun päälle pakotetaan virallinen luokittelu. Tehdävä on kuitenkin huomattavasti helpompi kuin jonkin intiaaniheimon eläinluokittelun

suhteuttaminen Linnén järjestelmään, sillä Alkon viralliset luokitukset ovat voimakkaasti vaikuttaneet suomalaisten ajatteluun. Jo tieto siitä, millä Alkon luokittelun tasolla kansan luokittelu kulkee, kuvaa kiinnostavalla tavalla sitä, miten suomalaiset jäsentävät alkoholi-juomia.

Juomiskerta-aineiston juomien nimitykset ryhmiteltiin Alkon käyttämään luokitteluun. Nimitystarkkuudessa erotettiin neljä tasoa:

1) *erittelemättömät yleisnimitykset* kuten alkoholi/alkoholijuoma, lasi/lasillinen, paukku, grogi, ryyppy, pienet jne., joissa alkoholia luonnehditaan ihan yleisesti tai sellaisilla kansanomaisilla nimityksillä, joista juomatyyppi ei käy yksiselitteisesti ilmi

2) *juomaryhmittäiset yleisnimitykset*, joiden voidaan katsoa selvästi viittaavaan johonkin juomaryhmään: esimerkiksi terävä, viini, olut

3) *juomatyyppi*, jossa käytetty nimitys ilmaisee juomatyyppin seuraavasti: väkevä viini/mieto viini, punaviini/valkoviini, likööri, cocktail. Erikseen on syytä mainita, että Alkon virallisesta luokituksesta poiketen long drinkit on luettu väkeviin juomasekoituksiin

4) *merkki-kategoriaan* on luettu paitsi tuotemerkit myös nimitykset, joissa on ilmaistu juoman alkuperämaa.

Kansan luokittelun yleinen erottelutarkkuus

Yleisnimitysten, juomatyyppimainintojen ja merkkimainintojen osuus kaikista juomamaininnoista (N=2 043) käy ilmi seuraavasta asettelusta:

	%
erittelemättömät yleisnimitykset	17
juomaryhmittäiset yleisnimitykset	26
juomatyyppi	42
merkki	15
yhteensä	100

Yleisimmin alkoholijuomat jaotellaan juomatyyppin mukaan. Yleisnimitysten vahva osuus alkoholiluokituksissa viittaa siihen, että vielä vuonna 1976 alkoholilla ei ollut väestön keskuudessa kovin merkittävää yhteiskunnallista erotteluarvoa.

Erittelemättömien yleisnimitysten osuus kai-

kista juomamaininnoista oli 17 %. Alkoholi-juomia siis kuitenkin eriteltiin useammin kuin käytettiin kaikki alkoholijuomat kattavia yleisnimityksiä.

Erittelemättömät yleisnimitykset

Alkoholijuomilla on paitsi viralliset ja epäviralliset tyyppi- ja merkkienimensä myös joukko nimityksiä, jotka viittaavat alkoholiin yleisesti: alkoholi/alkoholijuoma, lasi/lasillinen, pauku, grogi, ryyppy, pienet, malja, pullo, juoma/juomiset, pikarillinen, kuppi/muki, huikat, hömpsyt, tujaukset, moukut, naukut jne.

Tavallisin käytetyistä yleisnimityksistä oli ”alkoholi/alkoholijuoma”, joka jakaa kaikki juomat kahtia: sellaisiin, joissa on alkoholia, ja sellaisiin, joissa sitä ei ole. Alkoholijuomat nähdään vain maidon ja veden vastakohtana, jota ei ole tarvetta eritellä tarkemmin.

Muut erittelemättömät yleisnimitykset ovat jo monivivahteisempia. Näihin ilmaisuihin näyttää sisältyvän salaseurainen yhteisymmärrys siitä, että *kaikki tietävät*, mitä paukku, grogi, moukku, napsu tai lasillinen sisältää. Näiden nimitysten voidaan myös usein ajatella luonnehtivan samanaikaisesti sekä aineen vahvuutta että juotua määrää. Joitakin niistä käytetään ilmeisesti varsin yleisesti luonnehtimaan eri väkevyyssasteita. Paukku, grogi tai ryyppy merkinnevät useimmiten väkeviä juomia, mutta aineistossa on mainintoja myös viinipaukuista, viinigrogeista ja kaljaryypyistä. Vastaavasti ilmaisut korkillinen, pikarillinen tai ruokalusikallinen voivat viitata paitsi väkeviin juomiin myös viineihin tai jopa olueen. Samaten yleisnimitysten määrällinen tulkinta on hyvin epävarmalla pohjalla, sillä korkillinen voi tarkoittaa pullollista ja hyvin yleisesti käytetty ilmaisu ”tuli vähän otettua” tarkoittaa useimmiten ”otettiin oikein reilusti”.

Suomalaiset puhuvat alkoholijuomistaan alkoholina, eivät lajeina tai merkkeinä. Yleisnimitykset vaihtelevat virallisen kalseista ja asiallisista (alkoholi) häpeilevän tai uhmakkaan leikkisiin kiertoilmauksiin.

Juomien nimeäminen pelkästään alkoholiksi ja erilaisten sisäryhmäisten ilmaisujen paljous ovat osa suomalaisuutta, sillä ranskalainen tuskin luonnehtisi viime juomiskertaansa ilmoittamalla, että ”otettiin vähän alkoholia”.

Taulukko 1. Yleisnimitysten, juomatyypimainintojen ja merkkimainintojen osuus juomaryhmittäisistä maininnoista, %

	väkevät juomat	viinit	mallas- juomat	yhhteensä
yleisnimitykset	7	43	51	31
juomatyyppi	60	39	48	51
merkki	33	18	1	18
	93	57	49	69
yhhteensä (N)	100 (696)	100 (361)	100 (631)	100 (1 688)

Kiinnostavaa on, että nämä nimitykset ulottuvat hyvin ylös sosiaalisessa hierarkiassa, niin että myös akateemisen loppututkimnon suorittaneet voivat kertoa ”juoneensa alkoholia”:

Johtokuntien välinen lounas, jossa nautittiin tavan mukaan ruoan kanssa alkoholia. (tekniikan tohtori)

Vaimon nimipäivä. Tuli yllätysvieraita. Istuttiin iltaa, juteltiin, joimme kahvia ja vähän alkoholia. (ekonomi)

Juomaryhmittäinen erottelutarkkuus

Taulukossa 1 on jakaumat niistä maininnoista, joissa juomaryhmä käy ilmi joko yleisnimityksestä tai tarkemmasta lajierittelystä.

Taulukon 1 mukaan suomalaisten juomaluokittelu ei tapahdu tuotemerkkien tasolla. Yleisimmin juomatyypit erotettiin väkevista juomista.

Me olimme neljästään yhen toisen kihlaparin kanssa viikonloppua viettämässä matkailukeskuksessa. Meillä oli mukana pieni Bacardipullo, whiskey ja banaanilikööri. Joimme kaikki juotavamme lauantai-iltana. Hauskaa oli.

Lauantaina täällä oli pari työkaveria, oli saunailta. Semmonen pari pulloa siinä meni, vodka ja pieni viskipullo. (levyseppä)

Viineistä ei yleensä ilmoitettu edes väriä, ja viinimerkkejä mainittiin huomattavasti harvemmin kuin väkevien juomien merkkejä.

Tulin mökille ja otin vaimoni kanssa kaksi lasia viiniä. (esimies)

Hiukan viiniä saunan jälkeen ihan perhepiirissä. (insinööri)

Mallasjuomista juomatyyppi erotettiin useammin kuin viineistä.

Lounaalla join pullon A-kaljaa ja nyt tuossa pullon keskikaljaa. (tiedotuspäällikkö)

Eilen kävin kaverin kanssa tuossa Tankerossa ottamassa parit Aat. Oltiin ensin pelaamassa lentopalloa. (rappari)

Töistä tultuani syödessä otin yhden keskikaljan. Käytän yleensä keskikaljaa ruokajuomana. Luin siinä samalla jotain lehteä, jonka jälkeen otin nokkaunet. (postimies)

Kun juomatyyppi ja merkki yhdistetään ilmaisemaan juomatyypierottelua, voidaan todeta, että väkeviä juomia eriteltiin peräti 93-prosenttisesti, kun vastaava prosentti viineissä oli 57 ja mallasjuomissa 49. Suomalaisessa juomakulttuurissa väkeviä juomia siis eritellään tarkemmin kuin muita juomaryhmiä. On tärkeämpää mainita, juodaanko rommia vai votkaa, kuin se, onko viini väriltään punaista vai valkoista tai olut keskiolutta vai A-olutta.

Väkevien juomien tarkemmalle erittelylle saattaa olla selityksenä se, että Suomi on viinamaa ja että on eri asia juoda votkaa kuin Koskenkorvaa, vaikka juomatavassa ei sitten olisikaan eroa.

Seinäjoella istuimme ravintolassa vaimon, siskon, veljen ja sen vaimon kanssa iltaa. Itse join vodkaa 12—13 grogia ja pohjiksi otin kotona 1/2 pulloa Koskenkorvaa. (autonkuljettaja)

Väkevät juomat siis jaoteltiin lajityypeiksi tarkemmin kuin viinit tai mallasjuomat. Väkevisistä juomista mainittiin ylivoimaisesti useammin myös merkki. Kun väkevien juomien merkkimainintoja tarkastellaan lähemmin, selitys on yksinkertainen: Koskenkorva on Koskenkorvaa eikä siitä muuksi muutu.

Perjantai-iltana kylässä otin. Siellä oli neljä henkeä läsnä. Koskista ja viiniä nautittiin. Vaimokin oli mukana. (rakennusmestari)

Meillä oli kurssin päättäjäiset toista viikkoa sitten ravintolassa. Saunassa olutta pari pulloa. Syötiin ja Koskista ruokaryppynä ja sitten vodkaa lopuksi. (puhelinasentaja)

Väkevien juomien merkkimaininnoista Koskenkorva lohkaisi suurimman osan. Votka-merkkejä sen sijaan mainittiin vain muutama, vaikka se juomatyypinä oli merkittävä. Myös niin sanotuista ”paremmista juomista” konjakki oli yleisemmin vain konjakkia, eikä viski-merkkejä mainittu lainkaan. Rommi sen sijaan oli juomatyyppi, josta käytettiin tarkkoja merkinimiä.

Eilen illalla minä sitä vähä otin. Kotona se oli. Carioca-rommia siinä pullo meni kolmeen henkeen. (varastomies)

Menimme tuttaviemme luo huvilalle, jossa illalla käristimme makkaraa. Nautimme myös hiukan Bacardi-rommia. (siivooja)

Lauantaina kotona join mieheni seurassa 3 grogia Cabana-rommia. (mainonnan hoitaja)

Katkeroa ei lainkaan käytetty juomatyypinimityksenä, vaan katkerot ilmoitettiin merkinimillä.

Olin nostanut veneen... Työn aikana nautin pari keskiolutta. Söin sitten illalla ja join ehkä kolme pulloa. Join vielä Championin ja viskin ja menin nukkumaan. (dipl.ins.)

Viime lauantaina tarjottiin kotona vieraille ja nautin vieraiden seuraksi konjakkia ja Marinellaa.

Likööri nimettiin usein valmistusaineensa mukaan, mikä monesti vastaa myös merkinimeä.

Taisi olla viime viikolla. Maistoin kirsikkalikööriä TV:tä katsellessa. Se on lahjaksi saatu ulkomailta jo viime vuonna. (nuoriso-ohjaaja)

Tulin töistä kotiin ja lähdin kauppaan ruokaostoksille. Sieltä tultuani ei kukaan muu ollut kotona. Tuntui niin ihanan rauhalliselta. Otin baarikappista Lakkalikööripullon, kaadoin lasiin hiukkasen ja nautiskelin sen mausta. (vaihtoyöntekijä)

Mies osti banaanilikööriä. Illalla sitten otettiin miehen kanssa kun lapset oli saatu nukkumaan. Hän kaatoi lasiin, mutta panin sen piiloon, ettei tule näytettyä lapsille huonoa esimerkkiä.

Viineissä suomalaisille riitti huomattavasti useammin kuin väkevissä juomissa erotteluperusteeksi pelkkä juomaryhmä, niin että edes viinin väriä ei mainittu.

...Tulomatkalla lentokoneessa nautin tarjotta-

van lounaan kanssa viiniä ja aterian päälle konjakkia.

Joitakin väkeviä viinityyppejä eroteltiin kuitenkin tarkemmin alatyypeiksi. Näistä alatyypeistä (vermutti, sherry, madeira) ei yleensä käytetty merkkiniimiä kuten kotimaisista väkeivistä viineistä.

Tyttären kanssa risteilyllä Kristina Brahella. Tytär oli kutsuttu laivalle. Lounastimme ja sen yhteydessä nautin lasillisen madeiraa. (dipl.ins.)

Edustuslounaalla ravintolassa pari viikkoa sitten otin A-oluen ja vermuttia ruoan yhteydessä. (dipl.ins.)

Miedoista viineistä Marlin Helmeilevä Omenaviini keräsi uutuutena merkkiniimityksiä. Väkevien viinien merkkimarkkinoita hallitsivat kotimaiset tuotteet (Vinetto, Kirsikkaviini, Sorbus, Cordita, Karjalaviini jne.), joiden käyttäjät useimmiten tarkkaan miettivät, miten paljon puhdasta alkoholia markoillaan saavat.

Viime lauantaina kadulla vedettiin Koskista, Vinettoa, Sorbusta ja Aperitaa kavereiden kanssa.

Viime perjantaina istuimme mieheni kanssa kotona ja joimme yhteisesti saunan päälle yhden koko pullon Vinettoa ja katselimme televisiota. (autonkuljettaja)

Vähiten merkkiniimiä käytettiin mallasjuomista. Suomalaiset joivat olutta tai kaljaa, ikään kuin kyse olisi yhdestä suuresta tynnyristä lasketusta tuotteesta ilman makuvariaatioita, joten oluen merkillä ei voine olla suurta merkitystä yhteiskunnallisissa erotteluissa sen enempää roolien kuin statuksenkaan ilmaisemisessa. A-olut mainittiin useimmiten ravintolajuomisen yhteydessä; tällöin sitä juodaan ilmeisesti samoin perustein kuin Koskenkorva vaihdetaan votkaksi. Huomattavaa on, että se, juotiinko III- vai IV-olutta, oli isommin eri asia kuin se, juotiinko punaista vai valkoista viiniä, eli erotteluperusteena toimi vahvemmin juoman alkoholipitoisuus kuin sen muut ominaisuudet.

Maanantai-iltana tultuani kaupunginhallituksen kokouksesta noin 21, nautin kaksi lasia viiniä ja yhden pullon III-olutta. (kaupunginjohtaja)

Aineiston merkkitietoisin ja erottuvin ryhmä olivat alkoholin suurkuluttajat. Tuotemerkkien mainitseminen on pikemminkin viite siitä, että vastaaja käyttää runsaasti alkoholia, kuin siitä, että hän käyttää merkkiniimiä korostaakseen sosiaalista asemaansa.

Juoman hankkiminen lienee jo sinänsä suurkuluttajalle merkittävämpi toimitus kuin muulle väestölle. Heidän juomiskuvauksensa olivatkin usein sidoksissa itse ostotapahtumaan, jolloin merkin ilmaiseminen on luontevampaa kuin itse juomisen kuvaamisen yhteydessä.

Mulla alkoi ryyppykausi . . . yhteen keskiolutbaariin ja join sitten kavereiden kanssa muutaman keskiolutpullon. Sitten kymmenen maissa mä kävin Alkossa ja ostin pullon Dry Martini -cocktailia. Kotiin mennessä ostin vielä kymmenkunta keskiolutta elintarvikekaupasta.

Yli 1 1/2 viikkoa selvänä. Kausi on nyt loppupuolella. Ryyppääminen alkoi siitä, kun kalaa sai huonosti. Maanantaina tuli käytyä Rauman satamassa kivihiiltä hakemassa ja sieltä sai sopivasti ostaa puolalaista vodkaa. Koko pullo maksoi 32,50.

. . . kotona naapurin pojan kans vähä ko se vähä niinkö alko tahtomaan, ett haettas vähä Koskenkorvaa ja Pöytäviinaa.

Hakiessani . . . eläkerahoja ostin pullon Aniskööriä. Samana iltana nautin siitä puolet ja seuraavaksi aamuksi siitä jäänyt noin 1/2 pulloa nautin heti aamulla yhdellä kertaa.

Juojat, tilanteet ja juomalaadut

Vuosien 1911—1912 kirjoissa eri juomia käytettiin eri tavalla: viina oli juovutusjuoma, viini ja olut ateria- ja seurustelujuomia. Naisilla oli omat juomansa ja eri sosiaaliryhmillä omansa. Vastaavasti eri tilanteissa juotiin eri juomia. Tällä tavoin juomaryhmät ja juomalaadut virittivät kulttuurisen merkkijärjestelmän, joka ilmaisi juojien ja juomistilanteiden ominaisuuksia. Vuoden 1972 kirjoissa juomien erot peittyivät kahden kaikille juomille yhteisen ominaisuuden alle. Ne olivat alkoholipitoisuus ja hinta.

Vuoden 1976 juomiskertakuvausten pohjalta ei näy siltä, että viskin tai konjakin juojilla olisi yleisesti ottaen korkeampi yhteiskunnallinen status kuin Koskenkorvan tai votkan juojilla, ja juomatapakin oli usein aineesta

riippumatta sama.

Lauantaina saunassa yhdellä kesämökillä olutta. Saunan jälkeen vähän viskiäkin, kolmeen mieheen iso pullo. (hammaslääkäri)

Eilen illalla kotosalla velipojan kanssa otettiin Monopolia. (sähköasentaja)

Vaikka väkevien juomalajien erotteleminen olikin runsasta, juomatapa pysyi samana. Kalliimpien juomatyyppejen erottelu ei merkinnyt sitä, että suomalaisen alkoholikulttuurin kuva olisi muuttunut moniulotteisemmaksi. Erottellevina tekijöinä olivat yhä edelleen yksinomaan alkoholipitoisuus ja hinta, eli kyseessä oli yksi ja sama alkoholitavara.

Eri juomalajit eivät myöskään erotelleet erilaisia käyttötilanteita. Varsinaisia tilannesidonnaisia juomia olivat vain kuohuviinit ja sahti, jotka nimettiin yleensä juhla juomina. Muita tilanteenmukaisia juomia ei juuri voi nimetä. Ambivalentti alkoholikulttuurimme tarjoaa vain harvoja hyväksytyjä alkoholin käytön perusteita, ja niinpä alkoholinkäyttöä voidaan perustella jollakin käyttötilanteesta täysin irrallisella syyllä. Esimerkiksi saunan mainitseminen juomisen perusteluksi itse asiassa legitimoit mitä moninaisimpia juomisia. Siten suomalainen voi kertoa juoneensa ennen saunaa tai sen jälkeen tai käyneensä ottamassa saunakaljat baarissa asti.

Kävin eilen illalla juomassa saunakaljat tuolla kylän baarissa. Neljä pulloa tuli otettua. Menin sinne aika myöhään. Ei enempää ehtinytkään.

Vastaavasti hän voi juoda ennen ruokailua tai ruokailun jälkeen tai jopa syödä juomisen välissä, eli juomisen luonne ja syyt etsitään jostakin hyväksyttävästä kontekstista, vaikka tilanne itsessään olisi niistä täysin irrallaan (vrt. Simpura & Partanen 1985, 217).

Alkoholijuomien ateriakäyttöön liittyvät kuvaukset olivat erittäin harvinaisia (vrt. Simpura 1985, 97–99). Sekä naiset että miehet erittelivät kuitenkin muita tilanteita tarkemmin viinin värin silloin, kun viinin nauttiminen liittyi ateriointiin. Jotkin esimerkit osoittavat tiukkaa pitäytymistä ruokalajien ja viinien etiketinmukaiseen yhteensovittamiseen. Ruokalajeja nimettiin useammin ylempiä ammattialoja edustavissa kuvauksissa, mutta myös työväestö

Taulukko 2. Yleisnimitysten, juomatyypin mainintojen ja merkkimainintojen osuus kaikista juomamaininnoista sukupuolen mukaan, %

	miehet	naiset
erittelemättömät		
yleisnimitykset	18	17
juomaryhmittäiset		
yleisnimitykset	25	26
juomatyypit	42	43
merkki	15	14
yhteensä (N)	100 (1 093)	100 (950)

erotteli viinin värin mukaan, vaikka ei syömisiään paljastanutkaan.

... Valmistin sisäfileestä meille kolmelle aterian, jonka yhteydessä nautimme pullon Côtes du Rhône-punaviiniä. Myöhemmin kahvin kanssa nautimme hiukan ulkomaanmatkaltani tuomaa konjakkia. (sairaanhoitaja)

Lammaspaistin kanssa punaviiniä kotona. (merkonomi)

Yhdessä aviomiehen kanssa nautin juustoja ja punaviiniä kotona. Aivan tavallinen tämäntyyppinen ateriointi, ei mitään erikoisyyttä. (varatuomari)

Söin vaimoni kanssa kotona iltapalaksi kalaa ja join sen yhteydessä lasin valkoviiniä. (johtaja)

Ystävien kanssa ruoan kera muutama pullo valkoviiniä ja Koskista. (peltiseppä)

Miesten ja naisten käyttämät luokittelut

Erittelemättömien yleisnimitysten käyttäminen alkoholijuomista oli yhtä yleistä kummallakin sukupuolella (taulukko 2). Miehillä näiden nimitysten kirjo oli tosin värikkäämpi ja laajempi kuin naisten. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että erittelemättömien yleisnimitysten merkitys oli yksiselitteisempi ja täsmällisempi miehillä kuin naisilla. Naisten käyttämänä miesten salaseurainen juomasanasto (paukut, ryypyt, grogit, pienet, tömpsyt, tujaukset) muuttui merkityksiltään, koska naiset sovelsivat nimityksiä myös mietoihin juomiin.

Laivamatkalla Vaasan ja Sundsvallin välillä sain yhden grogin viiniä. Vähän se poskia kuumotti eikä mittään muuta.

Kuukauden päivät sitten hermostuin vuokralaiseeni ja otin sen vuoksi viinipaukut, jotta olisin rauhoittunut.

Vaikka naiset juovat harvemmin ja vähemmän kuin miehet, he käyttävät samaa sanastoa ja samoja erotteluja.

Merkin yhdistäminen juomaryhmään ei naisilla välttämättä osunut yksin virallisen luokituksen kanssa. Todennäköisesti viini mielletään hyväksytyksi naisten juomaksi, ja esimerkiksi katkeroihin kuuluvat Carillo ja Marinella olivat joidenkin juojien mukaan viinejä.

Tyttäreni tarjosi minulle kotonaan . . . pienen pikarillisen Carillo-viiniä.

Tarjotuista juomista saattoi juomatyyppin ja jopa juomaryhmänkin tunnistaminen tuottaa vaikeuksia etenkin naisille.

. . . ja sitte mies tosta toi jonkun lasin, viiniä se vissiin oli . . .

Siit on pari viikkoo aikaa, ku me oltiin mökillä ja mä join pual lasillista viiniä, kyl maar se jottain viiniä ol.

. . . se oli heinäkuussa, sherryä tai mitä se oli, ko sisko oli tuonu sitä ulkomailta, sitä me siin sitt jutustelun lomass nautittiin semmoset pari pikarillista.

Kun naiset olivat epävarmoja siitä, mihin juomaryhmään juoma kuuluu, he sanoivat sitä

varmimmin viiniksi. Tästä voi olla seurauksena se, että myös viini on liukumassa kuvamaan alkoholia yleisesti kuten viina ja kalja vanhastaan.

*Miesten ja naisten
juomaryhmittäinen erottelutarkkuus*

Taulukossa 3 on esitetty juomaryhmittäiset luokitukset sukupuolen mukaan. Väkevästä juomasta molemmat sukupuolet käyttivät huomattavasti harvemmin yleisnimityksiä kuin muista juomaryhmistä. Kun erotteluja tarkastellaan tasolla, jossa juomatyyppi ja merkki yhdistetään ilmaisemaan juomatyyppiluokitte-
lua, ei sukupuolien välillä ollut eroa väkevien juomien erottelutarkkuudessa. Viinien erotelussa naiset sen sijaan tyypittelivät juomat hie-
man miehiä tarkemmin. Mallasjuomissa miehet puolestaan erottelivat oluen prosentteja jonkin verran hanakammin kuin naiset.

Vaikka naisten ja miesten väkevien juomien luokittelut noudattivatkin samoja linjoja, naisten tapa ilmaista väkevät juomat poikkesi olennaisesti miesten käyttämästä. Naisille juomassa käytetty vesi tuntui olevan yhtä tärkeä mainita kuin itse juoma.

Ehtoolla kotona miehen kanssa vodkaa ja karpalomehua. (johtaja)

Se oli 10-vuotishääpäivä Jämsän motellissa. Otettiin miehen kanssa vodkaa ja colaa, puoli lasilista minä join. (kirjanpitäjä)

Puoli pulloa Koskista tuoremehun kanssa. (pankkivirkailija)

Taulukko 3. Yleisnimitysten, juomatyyppimainintojen ja merkkimainintojen osuus juomaryhmittäisistä maininnoista sukupuolen mukaan, %

	miehet				naiset			
	väkevät juomat	viinit	mallasjuomat	yhteensä	väkevät juomat	viinit	mallasjuomat	yhteensä
yleisnimitykset	7	45	48	31	7	42	58	32
juomatyyppi	54 } 93	33 } 55	52 } 52	50 } 69	67 } 93	42 } 58	40 } 42	52 } 68
merkki	39 }	22 }	(0,5) }	19 }	26 }	16 }	2 }	16 }
yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
(N)	(365)	(109)	(426)	(900)	(331)	(252)	(205)	(788)

Mä join tota Jaloviinaa ja tota Pepsi-Colaa tuoll tanssipaikalla.

Tässä ei liene kysymys siitä, että naisille vesilaatu olisi ollut yhtä merkityksellinen kuin alkoholijuoma. Todennäköistä on, että naiset tällä tavoin ilmoittivat, että he eivät juo ”vahvoja juomia”.

Maistelimme siskon kanssa vähän Kirsikkaviiniä, jonka olin tuonut Ruotsin laivalta viime syksynä. Lantrasimme viiniin vielä limsaa, että se tuli laimeammaksi. (mielisairaanhoitaja)

Oltiin sukulaisissa ja oli niin kaukaisia sukulaisia että piti niitten kanssa ottaa vodkaa, mutta sekin oli laimennettu ettei se nyt kovin vahvaa ollu. (apuhoitaja)

Arkiodotuksia vastanee se, että miehet olivat väkevien juomien erotteluissa merkkitietoisempia kuin naiset jo senkin vuoksi, että Koskenkorva on ennen kaikkea raavaiden miesten juoma, vaikka se naistenkin merkkimaininnoissa nimettiin useimmin.

Vaikka viini oli miehille hivenen useammin kuin naisille vain viiniä, he kuitenkin myös tässä juomaryhmässä tarjosivat tarkempia merkkierotteluja kuin naiset. Tämä selittyy sillä, että väkevästä viineistä käytettiin merkkiniimiä ja että niiden osuus oli miehillä suhteellisesti suurempi kuin naisilla.

Arkiolettamuksia vastaan sotinee se, että vaikka miehet erittelivät naisia tarkemmin oluen prosentteja, olutmerkkien mainitseminen oli satunnaista. Naisten olutmerkkimaininnat olivat painokkaampia kuin miesten.

Tytär halusi äidin maistavan kuuluisaa Prahan olutta. Ei ollut pahaa, paitsi että pullollisesta tuli pää kipeäksi. (kirjeenvaihtaja)

Ruoan kanssa siinä join eilen lasillisen olutta. Mulla oli täällä vieras ja olutkin oli tuontiolutta, taisi olla Elephanttia. Sillä tavalla minä usein otan.

Yhteenveto

Vuoden 1976 juomiskertakuvaukset puhuvat sen puolesta, että Suomessa ei ole kaikupohjaa eri merkkiarvoja kantaville alkoholijuomien erotteluille. Perinteisen alkoholikulttuurin sitkeys näkyy paitsi juomatavoissa myös juomien luokitteluissa.

Lähes neljäsosa vastaajista katsoi, että käytetyllä juomalla ei ollut merkitystä tilanteen tai juojan luonnehtimisessa, koska heidän kuvauksiinsa ei sisällynyt lainkaan erillismainintaa alkoholista.

Olenainen osa suomalaisten juomaluokittelua olivat myös nimitykset, jotka viittasivat alkoholiin yleisesti. Nämä nimitykset vaihtelivat kalsean virallisista ja asiallisista häpeileviin ja uhmakkaan leikkisiin kiertoilmaisuihin. Sosiaalisia erotteluja nämä nimitykset eivät kantaneet, sillä alkoholista alkoholina tai tömpsyinä ja tujauksina puhuivat sekä työmiehet että johtajat.

Suomalaisten juomalajiluokittelussa pääpaino oli väkevien juomien erottelussa. Miedoissa alkoholijuomissa pelkkä juomaryhmää luonnehtiva yleisnimitys katsottiin useammin riittäväksi. Oluen väkevyysasteiden erottaminen oli tärkeämpää kuin viinin värin ilmoittaminen.

Miesten ja naisten juomaluokittelut noudattivat samoja linjoja. Naisten alkoholinkäyttöön liittyvää moraalista paheksuntaa heijastanee se, että naiset korostivat juovansa laimennettuja juomia ja ollessaan epä tietoisia juomalaista nimesivät sen hyväksytyksi naisten juomaksi, viiniksi. Miedoista alkoholijuomista naiset erottivat viinityypin miehiä tarkemmin ja miehet puolestaan oluttypin naisia useammin. Tuotemerkkejä molemmat sukupuolet käyttivät samoin periaattein ja vain joistakin juomatyypeistä.

Jukka Siikalan mukaan erisnimissä tihtyy tarina, joka on yhteisön kertomusvarastoa. Erisnimet sinänsä eivät merkitse mitään, vaan nimi on saanut kulttuurisen merkityksensä historiallisessa prosessissa, josta kerrotaan. Nyky yhteiskunnassa erityisen tärkeä on se tuotemerkkien valikoima, jolla merkitsemme itsemme ja ympäristömme. Tunnistamiseen ei tarvita kuvausta, vaan joukko nimiä, tuotemerkkejä. Yksilön sosiaalinen identiteetti, hänen elämäntapansa ja kulttuurinen orientaationsa ilmenevät tästä nimien joukosta (Siikala 1985, 134).

Tämän aineiston luokittelut eivät kantaneet tällaisia merkkiarvoja. Koskenkorva oli ylivoimaisesti yleisin merkkiniemi. Sen sosiaalinen erotteluarvo oli hyvin vähäinen. Sitä joivat sekä työmiehet että johtajat. Se juhlisti uutta-

vuotta, juhannusta ja lakkiaisia. Sitä juotiin miesten saunailloista miehen ja vaimon välisiin illanistujaisiin. Votkaa käytettiin samanlaisissa tilanteissa kuin Koskenkorvaa. Sen status on kuitenkin sen verran korkeampi, että kotona juotiin Koskista, mutta ravintolassa vaihdettiin votkaan.

Viineissä lajinimien ja merkkien mainitseminen oli harvinaista. Yksi syy viinimerkkien puuttumiseen voi olla siinä, että ulkomaisten viinien nimien ääntäminen ei meiltä luonnistu, mutta edes värierottelua ei pidetty tärkeänä. Viinejä eroteltiin kuitenkin tarkemmin silloin, kun ne liittyivät ateriaritualeihin.

Suomalaiset olutmerkitkään eivät olleet yleisessä käytössä, joten vähäinen vieraiden kielten taitomme ei voinut olla ainoa selitys erottelemme vähäisyydelle ja sille, että ne painottuvat väkeviin juomiin.

Vuoden 1976 aineistoon perustuvia tuloksia tulkittaessa on pidettävä mielessä, että 70-luvun alku oli Suomessa rakenteellisen murroksen kulttuuristen heijastusten huippuaikaa. Klaus Mäkelän mukaan Suomen kulttuurinen yhtenäisyys ”huipentui 60- ja 70-luvulla, kun elinkeinorakenteen ja koulutusjärjestelmän samanaikaiset murrokset sekä sallivat että pakottivat esiin ennen kuulumattoman sosiaalisen ja alueellisen liikkuvuuden, joka huuhtoi alleen siihen mennessä vaivoin pystytetyt vähäiset tapojen ja makujen hierarkiat” (Mäkelä 1985, 257).

Alkoholijuomien merkkiarvo on siis saattanut muuttua verrattuna vuoden 1976 kuvastamaan tilanteeseen. Keskiluokkatutkijoiden mukaan suomalaisen yhteiskunnan kulttuurinen homogeenisuus on jo hävinnyt ja siinä on tapahtunut hierarkkista eriytymistä, joka ilmenee myös alkoholinkäytössä. Alkoholien uusien merkkiarvojen on povattu syntyvän uusista keskiryhmistä. On arveltu, että juuri tämän laajenevan väestöosan alkoholinkäytössä tulee ilmenemään kulttuurisen pätemisen tarve. Eri alkoholijuomille syntyy julkisia merkkiarvoja, jotka kantavat myös sosiaalisia erotteluita (Sulkunen 1983; Roos 1986). Pasi Falk puhuu alkoholijuomista osana esinekieltä,

mykkää puhetta, jonka avulla ihminen ensisijaisesti välittää itsestään jotakin muille (Falk 1983, 396—397).

Kaikeksi onneksi vuodelta 1984 on olemassa samanlainen juomiskertakuvausten aineisto kuin vuodelta 1976. Vertailutaustan saamiseksi oli tarpeen analysoida, minkälaista alkoholijuomien luokittelujärjestelmää Suomen kansa käytti vuonna 1976, heti suuren kulttuurimurroksen jälkeen.

Kirjallisuus

Ahlström, Salme: Naisten alkoholin käyttö. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisen juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Jyväskylä: Gummerus, 1985

Falk, Pasi: Humalan historia. Juomisen merkityksen historiallisuus. Julkaisematon lisensiaattityö. Helsinki 1983

Mäkelä, Klaus: Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne Suomessa. Sosiologia 22 (1985): 4, 247—260

Paakkanen, Pirjo: Suomalaisen viinapään jäljillä — alkoholi suomalaisessa kaunokirjallisuudessa vuosina 1911—1912 ja 1972. Sosiologia 20 (1983): 2, 89—101

Roos, Jukka Pekka: Homogeenisuus ja hierarkiat. Sosiologia 23 (1986): 1, 68—69

Siikala, Jukka: Nimet, myytit ja yhteiskunta. Tiede & edistys 1985: 2, 133—136

Simpura, Jussi: Drinking contexts and social meanings of drinking. A study with Finnish drinking occasions. The Finnish Foundation for Alcohol Studies 33. Helsinki 1983

Simpura, Jussi: Tyypillisen syysviikon juomiskerrat. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisen juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Jyväskylä: Gummerus, 1985

Simpura, Jussi & Partanen, Juha: Juomatavat muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisen juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Jyväskylä: Gummerus, 1985

Sulkunen, Pekka: Alkoholi ja suomalainen elämänmuoto. Alkoholipolitiikka 48 (1983): 6, 319—325.

English Summary

Pirjo Paakkanen: Suomalaisten juomaluokitukset vuonna 1976 (Finnish Drink Classification in 1976)

The article examines the way Finns classify alcoholic beverages, that is, the way they can and do distinguish between them. The study is based on oral information about drinking occasions supplied in the course of an investigation into drinking habits conducted in 1976, in which the respondents described the previous time they drank.

Four levels of terms were distinguished: 1) non-specific generic terms, 2) alcohol group (spirits, wine, beer), 3) alcohol type (white wine, liqueur, brandy) and 4) brand names.

Almost one quarter of the respondents considered that what they drank did nothing to characterize the situation or the drinker because their descriptions did not specifically mention alcohol.

Terms referring to alcohol in general were also fundamental to the way Finns classify drinks. The

terms, used even by people of high social standing, ranged from the strictly correct and down-to-earth to sobriquets with undertones of shame or defiance.

A distinction was made between the alcohol type notably more often in spirits than in other groups. In mild drinks simply the generic term characterizing the alcohol group tended to suffice. The classification was dominated by distinctions based on strength, with the result that the strength of beer was given priority over the colour of wine.

Classifications by men and women differed little from each other, despite their differences in drinking habits.

The most brand-conscious group comprised heavy drinkers. However, the fact that they mentioned a particular brand pointed to the amount they drank rather than to an effort to emphasize their social status.

Alkoholipolitiikka Vol. 51: 281—290, 1986